

SKÄRGÅRDARNAS RIKSFÖRBUND

Skärgårdsbönder – nätverksmöte på Ven 17-19 oktober 2008

För femte gången anordnade Skärgårdarnas Riksförbund (SRF) i oktober 2008 en träff för skärgårdsbönder. Detta nätverk riktar sig till lantbrukare som håller djur året runt och har sitt gårdscentrum på ö utan fast landförbindelse. Denna begränsning görs för att nå och sammanföra en grupp bönder som arbetar under liknande förutsättningar. Självklart har var och en sin särprägel beroende på vilken djurhållning man har, vilken typ av ö man brukar, närhet till fastland etc. Men man har också mycket gemensamt. Detta gäller olika frågor kring transporter, fördyrande byggnadskostnader, begränsade möjligheter av kommunikationer vintertid, påverkan av det rörliga friluftslivet och många sommarboende, svag lönsamhet då man ofta betar magra och svårtillgängliga marker etc. Man har också ett gemensamt intresse att få öarnas villkor uppmärksammade i jordbrukets regelverk.

En levande skärgård

Det är många människor som en vacker sommardag befunnit sig i skärgården och njutit av den speciella, unika naturen. Få grunna väl över hur livet ser ut här under resten av året och ännu färre besöker skärgården en kulen, stormig novemberdag eller i februari när isen ligger så långt man ser. Men, här finns ett liv året runt med bland annat människor som ägnar sig åt jordbruk och djurhållning. Det är en traditionell näring som trots allt ger en del arbetstillfällen året runt.

Tack vare dessa skärgårdsbönder ser landskapet ut just som det gör. För här har djur betat sedan många generationer tillbaka. På vissa håll har man slutat helt med betesdjur och ganska snart växer skärgården igen. Kanske någon energiskt tar tag i detta, röjer och skaffar djur. Men så mycket enklare det blir om det aldrig går så långt att marker överges av att lönsamheten är för dålig eller att arbetsbördan blir för tung. Det är ett mycket komplicerat och stort steg att bygga upp nya jordbruk i skärgården med nya byggnader för djur, skaffa sig en färja och helt enkelt bygga upp kunskap om hur man bedriver ett jordbruk i skärgården. Därför gäller det att ta vara på de jordbruk som finns och gemensamt hitta vägar för hur man uppmuntrar detta och får en ökad lönsamhet och arbetsglädje.

Draghjälp

Tills för några år sedan fanns ingen samlad bild av hur många skärgårdsbönder det fanns i Sverige. Men 2005 gjorde SRF en inventering av dessa med ekonomiskt stöd från Jordbruksverket. Det är från denna inventering som sedan kontakter tagits i arbetet med nätverket ”Skärgårdsbönder”. SRF har under de senaste åren inbjudit denna yrkesgrupp till träffar och möjligheter att skapa kontakter med andra likasinnade och utbyta erfarenheter. En viktig del i arbetet är att gemensamt försöka påverka i frågor som berör myndigheternas regelverk för skärgårdsjordbruket. Där är det svårt för var och en att göra sin röst hörd. Men det gäller också att ge varandra nya idéer och se goda exempel på hur man kan lösa såväl praktiska som administrativa problem.

Ven

Årets sammandragning av skärgårdsbönder hölls på ön Ven i Öresund. Platsen är speciell i många avseenden; det är en fantastiskt bördig ö där i stort sett hela ön är uppodlad mark. Men

de fina jordarna är också till viss nackdel för djurhållningen eftersom den är för värdefull för odling av vall när så många andra grödor ger mer avkastning. Så allt foder till djuren får istället köpas och fraktas ut från fastlandet. Detta är både kostsamt och tidsödande. Så de som håller djur på ön får specialisera sig på förädling för att få bättre lönsamhet samt beta marker som ändå inte kan odlas upp. Det gäller att finna ökad lönsamhet i det fåtal djur som ön håller. Förädling där värdet är stort men mängden som transporteras är liten. Vi återkommer till detta längre fram.

Bredd av kunskap

Vid årets nätverksmöte deltog liksom tidigare år en stor blandning av skärgårdsbönder med geografisk spridning från Holmön utanför Umeå i norr, vidare runt kusten till Hermanö utanför Orust i väster. I gruppen fanns de som bara har ett fåtal djur upp till över hundra nöt över vintern. Det fanns de som bor på öar med fri vägverksfärja, kommunal färja eller där man är helt beroende av egen färja för transporter. Man har får, nöt, getter och hästar och har jordbruket som hel- eller deltidssysselsättning. Vissa arrenderar av en stiftelse, andra äger sin gård själva. Flera har satsat på förädling för att få en bättre lönsamhet i sin produktion.

Det fanns alltså en stort bredd av erfarenheter och kunskap inom gruppen, vilket kom till god nytta vid diskussioner både under själva mötet man inte minst vid den mindre formella tiden vi hade under helgen såsom vid måltider och vid förflyttningar mellan studiebesök etc. Denna tid är väl så viktig som själva mötet eftersom alla människor inte känner sig bekväma med att prata inför en större grupp. Av naturliga skäl finns alla dessa informella diskussioner inte med i denna lilla rapport. Men många kontakter skapades och idéer utbyttes, det var verkligen inte många tysta stunder. Att träffa människor som arbetar på liknande sätt ger fantastiska möjligheter till utbyte av erfarenheter. Att de sen inte går att föra vidare ut till andra som läser detta får helt enkelt vara en morot till dem som är intresserade att faktiskt vara med på kommande nätverksmöten och själva ta del av diskussionerna.

Utvald miljö

Under flera år har Skärgårdarnas Riksförbund påtalat för Jordbruksverket behovet av att genom EU:s stödformer försöka få bättre lönsamhet i skärgårdsjordbruken. Bland annat har man önskat en speciell klassning av de magra betesmarkerna med mycket inslag av hållmark, motsvarande t.ex. alvarbeten, som då skulle kunna kallas "skärgårdsbete". Man har också önskat en annan indelning i kompensationsbidragen så att det magra men dock värdefulla betet på öarna ska få en mer fördelaktig klassning.

Jordbruksverket har nu inom miljöstöden infört en regional klass, "utvald miljö", som innehåller en rad olika mer speciella, men värdefulla betestyper. Varje län får sedan själv fördela pengar till vissa typer av marker eller markanvändning som man anser behöver gynnas eller lyftas fram särskilt i ens län. Stödformen ska bevara och förstärka landskapets natur- och kulturvärden.

Den nya reformen har delvis lyckats. Det som man i jordbrukets stödsystem nu erbjuds i många skärgårdslän är en möjlighet att få ersättning för betesmarker som är "Mosaikmarker och andra gräsfattiga marker". Detta är marker som har en osammanhängande grässvål och har ett stort inslag av naturliga impediment i form av till exempel berg i dagen, sandområden och sten, en vanlig naturtyp i stora delar av skärgården.

Men det finns krav som begränsar nyttan. Markerna ska ha speciellt höga biologiska värden som är beroende av betet. Ersättning för mosaikmarker kan uppgå till max 2000:- per ha men de omfattas inte av gårdsstöd eller kompensationsbidrag.

Det har också kommit en stödform som kallas "Avlägset belägna betesmarker" där man kan få ersättning för en del av de extra kostnader som tillkommer för sjötransporter och tillsyn. Denna ersättning gäller också bara där klassificerade särskilda värden finns. Men denna ersättning kan sökas även av brukare som har sitt gårdscentrum på fastlandet och bara utnyttjar skärgårdens betesmarker. På sätt och vis medför detta att brukare med gårdscentrum på en ö har svårt att konkurrera med fastlandsbönderna eftersom skärgårdsbonden fortfarande har många andra nödvändiga transportkostnader som man inte kan söka ersättning för, då ovanstående bidrag på många håll kommer att ersätta det gamla transportstödet.

Det som vi sett tydligt är dock att länsstyrelserna har utnyttjat denna möjlighet i väldigt olika stor utsträckning, även om man har liknande naturtyper. Här är Västra Götaland mycket framträdande bland de län som både valt och också marknadsfört mosaikmarker hos länets brukare. Man menar att detta är en bra metod att få en ersättning för marker som annars legat utanför systemet och som man alltså kanske avstått från att beta. Detta sker samtidigt som andra län, som också har mosaikmarker, ändå valt att avstå från att ens informera om möjligheten.

Varför länen agerat så olika är ännu svårt att säga, om det är en brist i informationen till länsstyrelserna och kunskap om hur man bedömer olika marktyper eller om det helt enkelt handlar om handläggarnas intresse av att föra fram denna stödform som ett bra alternativ till skärgårdsbete. Totalt är den ekonomiska potten inom "utvald miljö" mycket underutnyttjad och det finns en risk att dessa pengar kommande år omfördelas till annat om man inte tar vara på möjligheten att söka.

Hur som helst så är utnyttjandet väldigt olika mellan länen. SRF kommer att följa upp detta och försöka se om den nya klassningsmöjligheten utökat arealen av beten i skärgården och om lönsamheten blivit bättre där man sökt för mosaikmarker. Det vore önskvärt med en mer samordnad syn nationellt i hur man ska föra fram exempelvis mosaikmarkerna. Det tycks vara mycket subjektivt hur markområden bedöms, vilket medför osäkerhet och att man kanske helt avstår från att söka om man inte får tydlig information från sin länsstyrelse.

Transporter

Transporter på sjön är både kostsamt och tidsödande. Därför är också detta en viktig fråga att titta vidare på. Det kostar mycket att investera i en egen färja, men att hyra in transporttjänster är också mycket dyrt och i många fall helt ohållbart. Detta gäller speciellt om man ska förflytta djur vid bete på olika öar. Man kanske måste flytta djuren ofta och är beroende av väder mm och kan helt enkelt inte samordna frakter med andra brukare.

Ska man bygga nya ekonomibygnader är också transporter en mycket hög kostnad. Detta är ytterligare en sak som gör det svårt för skärgårdsbonden att konkurrera med fastlandsbönderna – alla byggnationer blir dyrare på grund av transporterna. Äldre byggnader för djur är ofta små, vilket alltså begränsar antalet djur man kan hålla över vintern. Ska man bygga ut eller bygga nytt är man helt beroende av ett investeringsstöd som fullt ut täcker den merkostnad det innebär att bygga på en ö. I vissa fall kan man inte ens få ut t.ex. en bil med betong till arbetsplatsen. Snickare och leverantörer vill heller inte sitta och köa för att komma med en färja.

SRF kommer att försöka göra ett antal jämförelser av byggkostnader på öar för att visa behovet av bättre villkor i investeringsstöden som gör det möjligt att bygga för djur även på en ö utan fast landförbindelse.

Småslakterier och förädling

Vi har vid tidigare nätverksmöten både besökt och fått ta del av erfarenheter från ett par nystartade små slakterier som vänder sig mot skärgårdsbönder. Även i år fick vi en uppföljning av hur det framskrider, i med- och motgångar.

På Västkusten arbetar man vidare med "Saltängslamm", men det är ett tufft jobb att steg för steg uppfylla alla de regler som styr slakterier. Man har som mål att bygga upp ett slakteri på Styrso i Göteborgs södra skärgård och med detta som grund få fler att satsa på betesdjur i denna skärgård. Ett antal vagnar lämpade för verksamheten finns på plats sedan flera år, de har tidigare använts inom försvarsmakten, men man har ännu inte kunnat börja använda dem eftersom väldigt många regler ska uppfyllas innan man får dra igång verksamheten. Man har som mål att i framtiden slakta och stycka bortåt 800 lamm per år. Potentialen finns med stora betesmarker och stort intresse av att köpa köttet, men det saknas djur på öarna och man måste få allt att fungera enligt Livsmedelsverkets regler.

Det andra slakteriet vi följt är Tavastboda på Värmdö som marknadsför produkterna som "Ö-märkt". Detta slakteri ligger på en strandtomt på fastlandet och kan nås med färja från sjön. Det är också uppbyggt just med tanke på skärgårdens betesdjur. Här har man byggt upp ett helt nytt slakteri på mycket kort tid och håller nu på att arbeta upp en kundkrets och med att marknadsföra köttet.

I båda fallen handlar det också om att i framtiden ägna sig åt förädling, såsom korvtillverkning, rökning etc. för att få en bättre lönsamhet. Eftersom djurhållning i skärgården ofta har svag lönsamhet, så gäller det ju att få något sorts mervärde på det som produceras här, och med rätt marknadsföring finns säkert stora möjligheter för detta.

Studiebesök på Ven

Vi fick möjlighet att göra flera intressanta studiebesök på Ven. Här finns imponerande mycket entreprenörskap på liten yta. Som sagts tidigare, så har man satsat ganska mycket på förädling av jordbruksprodukter på Ven och det fick vi se goda exempel på, men också annat som är speciellt för ön.

Backafallen

Ven ligger som en jämn plåtå i Öresund. Runtom ön finns branter med ganska kraftig lutning. Dessa branter kallas "backafall" och betyder egentligen "en äga i backen". Flera av dessa är numera naturreservat och här har man påbörjat ett restaureringsarbete för att återigen få dessa svårtillgängliga marker betade.

Sten-Åke Persson arbetar med detta i ett projekt tillsammans med länsstyrelsen. Förutom hans eget röjningsarbete så har han en grupp kor av rasen "Dexter". Denna ras är mycket småväxt och de lätta djuren klarar sig bra i sluttningarna utan att det blir markskador. Det finns än så länge bara ett 70-tal Dexterkor i Sverige. Den räknas som en irländsk ras men är ursprungligen nordisk och kom till Irland med vikingarna. Närmaste liknande ras är Västlandsfjordfä i Norge.

Getosten

Invid landsvägen uppe på ön finner man "Hvens Getost". Här driver Ninna och Glenn Björne ett gårdsmejeri där man tillverkar många spännande och goda ostar av mjölken från gårdens ca 60 getter.

Att starta gårdsmejeri var helt enkelt ett sätt att skapa sig arbete på ön och slippa pendla. Det började med en kurs genom Eldrimner och åtta getter som köptes in vid starten. Nu har man

alltså utökat antalet djur och byggt en fin gårdsbutik där man säljer osten samt serverar rätter som bygger på ett innehåll av den egna getosten. En strid ström av turister sommartid besöker anläggningen. De säljer också på marknader och till restauranger.

Ett speciellt problem är att kunna bygga ett större bra hus till djuren. Eftersom kostnaderna för att bygga ett gammaldags fähus skulle bli orimligt stora bl.a. med tanke på transporter, så önskade man uppföra ett bågtält. Detta gick dock inte med tanke på kraven för kulturmiljön.

Ardennerhästar

Ivan Varga och Lena Cedergren har satsat på en verksamhet runt sina elva ardennerhästar. Deras specialitet är att klippa gräset i parker med ett stort cylinderklippaggregat som dras av hästar i par. De har jobb i parker inne i Landskrona och Malmö och har blivit ett mycket populärt inslag för både barn och vuxna. Det är ett miljövänligt alternativ till den vanliga maskinklippningen och ger besökarna en uppskattad närhet till djuren. Ett problem för verksamheten är dock, återigen, transporter. Det är kostsamt att frakta över djuren på färjan och ett särskilt bekymmer är att inte ens en djurtransport har förtur på färjan, vilket kan vara ytterst plågsamt en het sommardag när man får stå i kö och vänta.

Durumvete

Klimatet på Ven lämpar sig mycket bra för odling av durumvete. Denna vetesort har högre proteinhalt än vanligt vete och är också mer ursprungligt, men det kräver speciella förhållanden för att kunna odlas. På Ven har man dock hela kedjan för att väl ta tillvara detta vete. Man började provodla 1989, vilket gick bra. Innan dess hade ingen odlat det här.

Idag driver Britta Ossler en kvarn där mjöl mals av durumvetet som odlats på Kungsgården. Vetet är mycket hårt (ordet durum betyder hårt) och kräver extra hårt stål i kvarnen. Kvarnen utvecklades av hennes man.

Britta behärskar alla delar i produktionen och tillverkade tidigare också pasta från mjölet, men den tillverkningen har hon nu lämnat ifrån sig till andra på ön. Hon ägnar sig numera enbart åt att mala och att baka i sitt bageri. Där kan man både köpa mjöl och gott bröd bakat av durumvete.

Företagsamma Ven

Förutom studiebesök som är beskrivna ovan, fick vi också träffa fler företagsamma Ven-bor som förädlar vad ön ger. Vi fick se pressning av rapsolja, utvinning av extrakt från åbrodd till läkemedelsindustrin och gjorde också ett besök på det nystartade whiskydestilleriet på Backafallsbyn. Vi blev alla imponerade av hur mycket företagsamhet som finns på denna ö i Öresund där ca. 350 människor bor året runt. Men man också har en enorm tillströmning av turister på sommaren vilket är viktigt för försäljningen av det som produceras på ön.

8 januari 2009

Anna-Karin Utbult Almkvist

Skärgårdarnas Riksförbund

Missjö 614 98 Sankt Anna

info@skargardarnasriksforbund.se

www.skargardarnasriksforbund.se